Веселка Желязкова (София, България)

РАЛЯ МИХАЙЛОВНА ЦЕЙТЛИН (1920–2001)

Раля Михайловна Цейтлин е изследователка с изключително големи заслуги към старобългаристиката и палеославистиката, една от тези ерудирани руски лингвисти от втората половина на XX в., които не само разбираха отлично значението на старобългарския книжовен език, създаден от славянските апостоли Кирил и Методий въз основа на един жив български говор, но и се опираха на това разбиране в своите трудове. Родена е в гр. Саратов. През 1938 г. постъпва в Московския институт за история, философия и литература, но след три години се евакуира със семейството си в гр. Куйбишев (дн. Самара) и продължава образованието си в местния педагогически институт. От 1942 до 1945 г. е аспирантка в Московския държавен университет, където се изгражда като филолог под ръководството на видния руски езиковед Григорий Осипович Винокур. От 1955 г. започва работа в Института по славянознание и балканистика на Академията на науките на СССР, където работи до края на живота си.

Основните научни интереси на Р. Цейтлин са насочени към изследването на лексиката на запазените старобългарски ръкописи от X–XI в. – 11 глаголически и 6 кирилски, а резултатите от конкретните ѝ проучвания са обобщени в монографиите „Лексика старославянского языка. Опыт анализа мотивированных слов по данным древнеболгарских рукописей X–XI вв.“ (Москва, 1977) и „Лексика древнеболгарских рукописей X–XI вв“ (София, 1986)[1]. В тях изследователката разработва новаторска методика за изследване на речниковия състав на старобългарския език и разглежда различни типове лексико-семантични групи с обща коренна или суфиксна морфема. Задълбоченото вникване в материала и прецизният анализ ѝ позволяват да

[1] Пълен списък на научните трудове на Р.М. Цейтлин, както и на литература за нея, може да бъде намерен в: Славянское и балканское языкознание. Палеославистика: Слово и текст. Отв. ред. В.С. Ефимова. Москва, 2012, с. 349–357.

установи типологичните особености на лексикалната му система, да отдели общославянския слой лексика, редките думи, архаизмите и неологизмите, да охарактеризира стилистично натоварената и неутралната лексика, да се спре на дублетните форми, преносните значения и синонимите. Големи са заслугите на Р. Цейтлин и към българската историческа лексикография. Заедно с чешки колеги почти две десетилетия тя работи върху „Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)“, който е публикуван през 1994 г. в Москва – образцов еднотомен речник, даващ ценна информация за лексиката на старобългарския ръкописен корпус.

В изследванията си Р. Цейтлин нееднократно подчертава, че запазените старобългарски ръкописи от X–XI в. не отразяват цялото лексикално богатство на старобългарския език. Ето защо тя разработва цялостна методика за възстановяване на незасвидетелствани в старобългарските ръкописи лексеми и се обръща към изследване на такива ръкописи, които според нейното определение са косвени източници за изучаването на старобългарския език. Сравнението им с лексиката на корпуса на старобългарските ръкописи от X–XI в. обогатява представата за старобългарския книжовен език и носи ценна информация за т.нар. втора редакция на богослужебните книги, запазени изцяло в по-късни среднобългарски ръкописи и в ръкописи от чужд езиков извод.

През последните години на живота си Р. Цейтлин насочва вниманието си към редица теоретични и методологически проблеми на славянската историческа лексикология. В труда „Сравнительная лексикология славянских языков X/XI – XIV/XV вв. Проблемы и методы“ (Москва, 1996) тя анализира някои морфемни лексико-семантични групи върху материал от руски, български и чешки ръкописи.

Успоредно с интереса си към лексикологията и лексикографията Р. Цейтлин се занимава и с въпроса за формирането на славянските книжовни езици. В трудовете си тя неведнъж подчертава значението на старобългарския книжовен език за формирането на останалите славянски езици. Под прякото въздействие на старобългарския език те увеличават речниковия си състав, обогатява се семантиката на думите, появяват се домашни думи по български модели.

Р. Цейтлин има ясна позиция по редица спорни въпроси в палеославистиката и активно се включва в полемиката за термина, с който се назовава книжовният старобългарски език, за неговата диалектна основа и за етапите от развитието му във Велика Моравия, Панония и България. Тя нееднократно подчертава, че диалектната основа на първия писмен език на славяните (Кирило-Методиевия език) са българските говори около Солун. Категорично защитава мнението, че югозападните и североизточните български говори са говори на един и същ език – старобългарския.

Р. Цейтлин не само изучава езика и културата на средновековна България, тя се отнася към страната ни и към българските си колеги с искрено уважение. Нейните посещения в България, участията ѝ в колоквиумите по старобългаристика и други научни форуми оставят светли спомени в няколко поколения учени. Сред аспирантите ѝ има и двама българи, които се изграждат като отлични познавачи на старата славянска книжнина и българо-руските езикови контакти. Ето защо тя получава подобаващо признание в България. През 1987 г. тя става носител на Кирило-Методиевската награда на БАН, а през 1988 г. е удостоена с почетното звание „доктор хонорис кауза“ на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“. По случай нейната 80-годишнина и за особено големите ѝ заслуги към старобългаристиката през 2001 г. е наградена с орден „Мадарски конник“ – I степен.

В знак на уважение към значимия принос на Р.М. Цейтлин в областта на палеославистиката посвещаваме статиите в настоящата книжка на списание Palaeobulgarica на нейната памет.

Веселка Желязкова,
Кирило-Методиевски научен център –
Българска академия на науките